

Усна словесність на західноукраїнських землях

Джерело: Кирчів Р. Традиційне і нове у фольклорі на західноукраїнських землях міжвоєнного двадцятиріччя. *Міфологія і фольклор*. 2008. № 1. С. 6–19.

Окуповані чужинцями західноукраїнські землі терпіли національний і соціальний гніт, культурну дискримінацію, але вони не зазнали такої радикальної насильницької ломки матеріальних основ буття і такого руйнівного наступу на традиційну духовність народу, як у підрадянській Україні. Тому навіть при тих офіційних змінах, заходах і діях, які здійснювалися для утвердження окупаційних режимів на цих землях, тут здебільшого залишався незмінним загальний характер укладу економічного життя народу, а в зв'язку з цим зберігалася й тяглість традиційних стереотипів побутової культури, у тому числі й усної народної словесності.

Визначальний аграрний напрям господарювання й порівняно невелика зайнятість українського населення в промисловості та інших позаселянських сферах виробничої й інтелектуальної діяльності зумовлювали те, що це середовище зберегло тут переважно селянський характер. А отже, у ньому стійко утримувалися в живому побутуванні і традиційним ходом передавалися від покоління до покоління попередні фольклорні надбання та творилися на основі їх досвіду нові.

Події Першої світової війни, Визвольних змагань, вікопомної злуки Західно-Української Народної Республіки й Української Народної Республіки в єдиній соборній Українській державі, жертвовної боротьби за ту державу, участь у тих доленосних подіях великої кількості жителів усіх частин західноукраїнського краю, бачене і пережите не могли не позначитися на духовності народного середовища. Передусім, істотно посилювалися свідомість національної гідності й усвідомлення значущості національно-визвольної боротьби. А це, у свою чергу, не могло не знайти відповідного виразу в загальній фольклорній ситуації, у тому числі і в новотворчому фольклорному процесі.

Однак ці нові якості входили у фольклорний обіг не внаслідок зовнішнього тиску на народне середовище, насильної ломки й дискримінації традиції, впливу на неї таких чинників, як голодомори, масові репресії, антирелігійний терор, нищення устоїв багатівікового укладу господарського, родинного і громадського життя. На західноукраїнських землях вони, ці нові фольклорні реалії, природно виникали й прищеплювалися до живого масиву традиції, розвиваючи і збагачуючи її. І в цьому полягає головна відмінність обставин і ознак побутування та новотворення фольклору в підрадянській Україні і на західноукраїнських землях у 20–30-х роках.

У Галичині, Волині, на Західному Поліссі, Буковині, Закарпатті в контексті повнокровного функціонування традиційної народної обрядовості добре зберігся і її поетичний супровід – обрядова пісенність із властивими їй місцевими локальними різновидами. Фольклористи і етнографи того часу засвідчили своїми збірками матеріалів, спостереженнями і дослідженнями стійкість і живу тяглість у народному середовищі традиційних комплексів календарних і родинно-побутових обрядових пісень, особливо колядок і

щедрівок, різних весняних циклів, зокрема гаївок, літніх, осінніх, народинних (хрестинних), весільних, похоронних (голосінь). На основі даних експедиційного фольклористичного дослідження, проведеного разом із визначним польським народознавцем Казімежом Мошинським у низці сіл Західного Полісся у вересні 1932 р., Філарет Колесса відзначав добру збереженість тут обрядових пісенних жанрів і їх архаїчних рис². Мелодії цих пісень складають більше половини сторінок (117 із 219) об'ємного збірника, який готували обидва вчені і який вдалося видати лише недавно.

У 60-х роках відомий дослідник фольклору Закарпаття Петро Лінтур констатував «поступове згасання», а в останні роки у «прискореному темпі» «вимирання» календарної і родинно-побутової обрядової поезії⁵. Нагадаю, що мовиться це про край з особливо стійкою фольклорною традицією. Вчений пояснює цей процес впливом зростання освіти і зміною народного світогляду. Звичайно, не міг згадати про активні силові чинники влади спрямовані проти народної традиційності, репресії і переслідування за неї, нав'язування нових радянських звичаїв і обрядів тощо. Однак твердити про органічність цих змін не повинен був, бо це була неправда.

Комуно-московські поневолювачі розуміли важливість і значущість народної обрядової традиційності в ієрархії духовних цінностей нації, тому не випадково спрямовували проти неї свої нищівні удари. Вони завдали цій сфері народної культури великої шкоди, особливо щодо деформації традиційного механізму її міжпоколінної трансмісії. Але цілковито доп'ясти своєї нищівної цілі таки не змогли. Особливо завдяки глибокій вкоріненості традиційної обрядовості і її поезії в народній свідомості та підсвідомості, міцної прив'язаності до неї найширших верств людності.

А ще дуже важливе значення мала та велика освітня і пропагандистська робота щодо роз'яснення і утвердження цінності народної обрядової культури, яку проводили на західноукраїнських землях українські культурно-освітні організації, товариства і церква, особливо в 20–30-х роках. Переглядаючи українську пресу того часу, бачимо, як багато уваги приділялося описам, пропагуванню і роз'ясненню історичної та культурної цінності народних звичаїв, обрядів, їх культивуванню, зокрема, у дитячому й молодіжному середовищах.

Збереженню і зміцненню фольклорного середовища великою мірою сприяла розповсюдженість на західноукраїнських теренах самодіяльних хорів і драматичних гуртків, які діяли при сільських читальнях «Просвіти» та під егідою інших громадських організацій. При їх посередництві і впливі фольклорний репертуар тут поповнився багатьма творами, зокрема пісенними, з загальноукраїнського фонду усної народної словесності. Важливу роль у цьому відіграли також численні емігранти з окупованих більшовиками східноукраїнських теренів, значна частина з яких, опинившись у 20–30-х роках у Галичині, на Волині, Закарпатті, Буковині, утворювали мандрівні хоріві й театральні гурти, а то й поодинокі з бандурою в руках виступали по селах, містах, розповсюджуючи і популяризуючи таким способом пісенні скарби з Великої України. Яскравим прикладом тут може служити, зокрема, діяльність на західноукраїнських землях у міжвоєнне двадцятиріччя хорів співаків-наддніпрянців, організованих і керованих уродженцем запорізьких степів

Дмитром Котком (1892–1982). Завдяки їх талановитому і яскравому виконанню в репертуарі західноукраїнського народного загалу прищепилося багато кращих пісенних творів зазбручанських братів.

Отже, мовиться про значне збагачення фольклорного середовища і фольклорної традиції західноукраїнського краю надбаннями і досвідом народної творчості з інших регіонів України. До того треба додати і значний вплив міста та професійної культури. Посилення заробітчанського міграційного руху, праця в містах, на промислових підприємствах, активізація художньої самодіяльності, підвищення освітнього рівня, преса вносять у сільську фольклорну традицію нові теми, сюжети, мотиви, форми, образи. Набирають поширення міський романс, анекдот, усне оповідання, освоюються і нерідко фольклоризуються пісні літературного походження та місцевої самодіяльної авторської творчості.

При всьому цьому фольклорний і фольклоротворчий процес західноукраїнської людності зберігає свої визначальні традиційні прикмети. Характеризуючи новітній етап розвитку української народної пісенності (1928), Ф. Колесса на основі власного фольклористичного досвіду й матеріалів інших збирачів та дослідників стверджував: «Коломийки – се під теперішню пору у Східній Галичині, особливо ж на Покутті, мабуть, найбільш живуча галузь народної поезії, що постійно розвивається, зростає й наповнюється новим змістом, обіймаючи всі сторони народного життя; завдяки своїй легкій фрагментарній формі коломийка найкраще надається до імпровізації, до передавання тонких нюансів почування, входить у подробиці особистого й родинного життя й народного побуту, легко переходить у царину жарту й сатири та, з другого боку, не цурається й зовсім поважних суспільно-економічних тем».

Вчений відзначає що в коломийкову форму вдало вливається новий зміст, що всі пісенні новотвори в Галичині, лише за винятком Лемківщини, «складаються виключно цим розміром.

З погляду змісту характерним є посилення тенденції, на яку також звернув увагу Ф. Колесса в нових піснях, – «... що перше місце серед пісенних мотивів займають тут громадські, економічні та політичні справи й такі події історичні, що тим чи іншим боком захоплюють інтереси широких народних мас»⁹. Особливо важливим чинником стосовно 20–30-х років є вплив на загальну фольклорну ситуацію процесу політизації широких верств західноукраїнського загалу, піднесення рівня його національної свідомості й гідності та ступеня заангажованості до наростаючої української національно-визвольної боротьби. Цей останній момент надав і винятково значущої нової якості фольклорному середовищу того часу.